

Stručni rad

UDK 821.163.42:003.349.1/.2“13“

Barbara ĆATIPOVIĆ (Split)

Filozofskog fakulteta u Splitu

bcatipovic@ffst.hr

HRVATSKOGLAGOLJSKA BIBLIJA U NOVOM IZDANJU

Brevijar Vida Omišljanina: hrvatskoglagoljski rukopis iz 1396. godine. I. dio, svezak I: faksimil. Ur.: Vida Vukoja, Heinz Miklas. Računalna obrada: Franjo Kiš. Zagreb: Staroslavensko institut; Beč: Centre of Image and Material Analysis in Cultural Heritage (CIMA), 2023.

Brevijar Vida Omišljanina: hrvatskoglagoljski rukopis iz 1396. godine. I. dio, svezak II: preslovljeni tekst. Ur.: Vida Vukoja. Preslovlili: Jagoda Jurić-Kapel, Guido Kapel. Uredili: Jagoda Jurić-Kapel, Guido Kapel, Jozo Vela. Zagreb: Staroslavenski institut, 2023, 1019 str.

Austrijska nacionalna knjižnica u Beču (*Österreichische Nationalbibliothek*) pod signaturom *Cod. slav. 3* čuva knjigu zlatnoga doba hrvatskoga glagoljštva – *Brevijar Vida Omišljanina*, rukopisni kodeks iz 1396. godine. Glagoljaški je velikan Vid iz Omišlja brevijar započeo pisati *let' g(ospod)nih' 1396 m(ê)s(e)ca marča 11 d(a)n'* (8r, 2023: 15) po narudžbi istarske crkve sv. Bartolomeja i crkve sv. Antona u Roču. Djelo je napisano na 468 pergamenih listova (35 x 27) za čiju je izradu bilo potrebno čak 117 ovaca. Brevijar Vida Omišljanina prema svome je sadržaju *temporal* – sadrži molitvene službe za nedjelje i Kristove blagdane kroz godinu (*Proprium de tempore*), a namijenjen je za kler i svećenstvo. Pisan je po običaju Rimskoga dvora (*v ime b(o)žie počenet' čin' brivêla po zakonu rimskomu b(la)ž(e)n(a)go p(e)tra i pavla*) (8b, 2023: 99). Obiluje opširnim biblijskim čitanjima zbog čega je zaslužen stekao naziv hrvatskoglagoljska Biblija. Poznat je kao najneujednačeniji brevijar s obzirom na prepoznate bosanske, latinske i grčke utjecaje te živoga čakavskoga govora što ga čini izvrsnim istraživačkim korpusom.

Brevijar Vida Omišljanina, bez kojega nije moguće opisati povijest hrvatske pisane kulture, 2023. godine je izašao u novom izdanju zahvaljujući zajedničkim snagama Staroslavenskoga instituta i Centre of Image and Material Analysis in Cultural Heritage (CIMA). Do sada su objavljena dva sveska: faksimil i preslovljeni tekst. Svesci su svjetlo dana ugledali uz potpo-

ru Staroslavenskoga instituta, Ministarstva znanosti i obrazovanja, Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Općine Omišalj i Primorsko-goranske županije. Uz odobrenje Austrijske nacionalne knjižnice na osnovi digitalnoga snimka pripremljeno je faksimilno izdanje čiji su glavni urednici Vida Vukoja i Heinz Miklas. Faksimilno izdanje vjerno prikazuje izgled *brevijara* koji je napravljen zahvaljujući kvalitetnim digitaliziranim prikazima projekta suradnika Tehničkog sveučilišta u Beču. Prenijeti *brevijar* u njegovu izvornom obliku nije bio nimalo lagan zadatak, no Franjo Kiš iz dizajnerske kuće ArTresor i Tiskare Zelina odradili su izvrstan posao, pruživši javnosti reprezentativan prikaz ovog značajnoga djela.

Brevijar Vida Omišljanina pisan je dvostupačno, ustavnom glagoljicom koja se koristila u liturgijskim tekstovima. Njegova su slova crne i crvene boje, a na pojedinim su mjestima crna slova ispunjena crvenom bojom. Na ornamentalno ukrašenim inicijalima uz crnu i crvenu boju prisutna je i zlatno-žuta boja. Ornamentiku brevijara karakteriziraju geometrijsko pleterni inicijali i manji stilizirani biljni inicijali te sitni grafijski ornamenti koji se nalaze uz rubove slova. U brevijaru se nalaze zanimljive iluminacije evanđelista: sv. Luka evanđelist (minijatura bika), sv. Ivan evanđelist (minijatura orla) i sv. Marko evanđelist (minijatura lava). Karakteristična je sporadična upotreba ćirilinih i latiničnih slova u glagoljičnoj grafiji, što pokazuje kako se Vid Omišljanin simultano koristio trima pismima. Ćirilica se javlja na iluminacijama, natpisima evanđelista, inicijalima i unutar teksta. Latinica se ponajviše javlja u inicijalima, ali se također mjestimično nalazi unutar teksta. Ikonografija, ornamentika i sporadična uporaba latinice i ćirilice upućuju na korištenje bospanskih i latinskih predložaka koje je Vid Omišljanin rabio prilikom priređivanja i dotjerivanja izdanja brevijara. Ovo je ujedno izvrstan primjer dualizma hrvatskoglagoljske kulture i tradicije, koji je zapravo obilježio jedno čitavo tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva.

I. dio, II. svezak, preslovljeni je tekst brevijara čija je glavna urednica Vida Vukoja. Djelo su preslovlili Jagoda Jurić-Kappel i Guido Kappel, a uredili Jagoda Jurić-Kappel, Guido Kappel i Jozo Vela. Na početku je knjige *Predgovor* (5), riječi urednika kojima je opisan izvornik brevijara, naznačen znanstveni doprinos autora i suradnika na novom izdanju, naveden je način financiranja i potpore izdanja, a naposljetku je izraz zahvale sudionicima izdanja, recenzentima i svima onima koji su podržali projekt. Predgovor II. sveska prikazan je trima jezicima: hrvatskim, njemačkim i engleskim jezikom. Predgovor slijede *Načela preslovljavanja* (8–9) koja su urednici također prikazali na istim trima jezicima (8–13). *Načela preslovljavanja* transliteriranoga teksta podijeljena su na četiri manja odjeljka: *Opća načela*, *Naknadni dodatci tekstu*, *Boje i veličine*, *Razvezivanje kratica i rekonstrukcija teksta*. Autori su se rukovodili uobičaje-

nim načelom: slovo za slovo, znak za znak. Tako je, prema uobičajenim načelima Staroslavenskoga instituta, *jat* transliteriran kao *ê*, *ju* kao *û*, *šta* kao *ć*, *ižica* kao *î*, *iže* kao *î*, *štapić* kao *ь* te *apostrof* kao *'*. Autori su pri transliteraciji vodili računa o bojama slova izvornika koje su vjerodostojno prenijeli u transliterirani tekst. Osim boja i znakova, istaknuti su inicijali, posebice važnijih poglavlja, a tekst je rekonstruiran kako bi ga čitatelji olakšano mogli pratiti. Posebno je poglavlje posvećeno marginalnim zapisima koja su podijeljena potpoglavljima nužnima za razumijevanje i proučavanje sadržaja brevijara. Unutar *marginalnih zapisa* izdvajaju se *Kulturno-povijesni važni zapisi* (15–24) podijeljeni na: a) *Kronike* (15–16) i b) *Biblija* (16–24). Četverostupačno raspoređene, kronike zapisivača kronološki su uređene, gdje su redom zapisani datumi, zapisivači, stranica i tekst zapisa. Iz kronika se saznaje autor brevijara *vid iz omišla* (8r) spomenut u uvodnome dijelu ovoga prikaza. Osim vremena početka pisanja, Vid Omišljanin obznaničuje visinu novčane naknade koju prima za njegovu izradu te zaziva božju pomoć svima koji svojim radom pridonesu izradi brevijara. Kronike obogaćuju brevijar dodatnim slojem značenja, one su svjedoci interakcije djela i čitatelja te podsjećaju kako su rukopisi bili živi artefakti u svome vremenu. Bogate su značenjima i povijesnim kontekstom. Zapisi sadrže fragmente vezane uz pojedine povijesne događaje (*1471 kada pridoše turci v te zemle v kran' (...) i takoe v istriû (...) turci vzeše lûdi koparske (...) (468v)*), što omogućuje razumijevanje povijesnoga konteksta u kojem je djelo nastalo i vremena u kojem se koristilo. Važnost kronika očituje se kroz zapise popova i žakana koji su se njime koristili i koji su u njemu ostavili povijesni trag svojim komentarima. Njihovi zapisi daju uvid u društvenu, duhovnu ali i osobnu svakodnevicu glagoljaša. Svoje prisustvo i suodnos s brevijarom zabilježila su imena od autora *vid iz omišla* (8r) preko popova: *pop andri koludar* (1v), *pop iliê pečarić* (1v), *pop kocê(n)* (468v) i žakana: *er(o)lim žakan* (468v) i *martiь ž(a)kan* (468v). Spomenuto je ime izvrsnoga kaligrafa i hrvatskoga glagoljaškoga pisca Šimuna Grebla (*to pisa er(olim) žakan' kada staše poli (gosp)od(ina) simuna grebla* (468v)). Navedena imena svjedoče o važnosti Roča kao glagoljaškoga središta u zlatnom dobu hrvatskoga glagoljaštva odakle se širilo naukovanje popova, žakana i svjetovnjaka. Biblijske je dijelove brevijara zabilježio nepoznati zapisivač koji je pisao glagoljicom i ćirilicom, a zaslužan je za intervencije i pojedine dopune u tekstu brevijara. Priređivači novoga izdanja dali su *zapise tehničke naravi* (24–26) koje su podijelili na *upute uvezivaču* (24–25) i *upute iluminatoru / tumač iluminacija* (26). Upute slijede *Izmjene i dopune* (27–36) koje nisu izravno unesene u preslovljeni tekst, a podijeljene su na *izmjene* (27–34) i *glose* (34–36), koje slijede *ostali zapisi* (36). Navedeni su dijelovi važni za postizanje visoke kvalitete, očuvanja stila i konzistentnosti izrade i očuvanja djela. Autori su prikazali bibliografiju brevi-

jara (37–38) uz dodatne napomene strukturiranja, načina organiziranja i navođenja izvora u bibliografiji. S obzirom na narav brevijara, posebno je izveden njegov sadržaj koji čitateljima omogućava olakšano praćenje, razumijevanje i orijentaciju u djelu. Napravljen je popis sadržaja koji uključuje *Proprium de tempore* (39–67), *Lectioines biblicae* (68–70), *Homiliae et sermones* (71–79), *Capitula* (80–82) i *Hymni* (83–84) nakon čega slijedi opsežna *Transliteracija* (87–1019). *Proprium de tempore* sadrži tekstove vezane uz crkvene blagdane i periode kroz godinu, dok *Lectioines biblicae* sadrže biblijska čitanja prilagođena različitim danima, a čitaju se tijekom liturgije. Biblijska su čitanja važna jer približavaju puku Božju riječ. Prate ih *homiliae et sermones* koji obuhvaćaju tekstove namijenjene propovijedi koji pobliže tumače i upotpunjuju biblijska čitanja. *Capitula* su kratki tematski tekstovi, najčešće preuzeti iz Biblije i patriističkih spisa čija je namjena duhovno i tematsko usmjeravanje vjernika. *Hymni* su liturgijske pjesme koje se pjevaju tijekom obreda i neizostavni su dio liturgijskoga slavlja. Navedeni dijelovi brevijara čine cjelovit sadržaj obavljanja liturgije kroz godinu. U svojoj opsežnosti i sadržajnom bogatstvu ovaj brevijar čini temeljno duhovno i obrazovno vjersko djelo koje pridonosi boljem razumijevanju duhovnoga života, književnoga stvaralaštva, pisane riječi i jezika srednjega vijeka.

Transliteracija brevijara doprinosi očuvanju jezika i kulturnoga identiteta, a od iznimne je važnosti za lingvistička istraživanja. Istraživanje teksta i jezika brevijara omogućuje dublje razumijevanje njegove jezične slojevitosti. Brevijar Vida Omišljanina glasi za najnetipičniji hrvatski glagoljski brevijar kojega karakterizira arhaičan jezik što je vidljivo na tekstološkoj i leksičkoj razini. Njegov je leksik bogat grecizmima, latinizmima i dijalektalnim čakavskim izrazima što ga čini bliskim narodnome govoru. Grčki je utjecaj, osim na leksičkoj razini, primjetan i na sintaktičkoj i fonološkoj, dok se bosanski i latinski najviše razvide u pismima (ćirilica i latinica), ikonografiji (iluminaciji) te arhaičnosti. S obzirom na znanstveni i kulturni doprinos brevijara, koji omogućuje razumijevanje srednjovjekovne kulture, jezika i pisma, ovo je djelo ujedno istraživačko blago filolozima i istraživačima hrvatske kulturne baštine.

Novo izdanje Brevijara Vida Omišljanina otvara brojne mogućnosti daljnjega sustavnog istraživanja liturgijskih djela i hrvatske srednjovjekovne pisane kulture. Ovim će se visokovrijednim paleografskim izdanjima u skoro vrijeme pridružiti treći svezak izdanja Staroslavenskoga instituta koje sadrži znanstveno-stručne priloge o brevijaru Vida Omišljanina, a čiji su urednici Vida Vukoja i akad. Mateo Žagar. Željno iščekivano djelo pridonijet će povijesti hrvatske filologije i zasigurno baciti novo svjetlo na buduća filološka istraživanja.